

■ Postupné odstraňování historicky vzniklých rozdílů mezi městem a vesnicí představuje široký komplex problémů a úkolů politické, ideologické, ekonomické, technické, urbanistické, sociologické a kulturně společenské povahy, které se dají shrnout do těchto hlavních oblastí:

Problémy rovnoměrného vývoje výrobních sil ve všech odvětvích národního hospodářství, kde jednou z klíčových otázek rozvoje socialistické ekonomiky je vyrovnávání disparit mezi úrovní výrobních sil v průmyslu a v zemědělství. V této oblasti je pak nejdůležitějším faktorem všestranný kulturně technický pokrok v zemědělství, jímž je třeba rozumět rozvoj a plné využívání zemědělské vědy, zdokonalování techniky, technologie a organizace výroby a práce ve všech odvětvích zemědělské výroby při současném zvyšování kulturně technické úrovně pracujících v zemědělství.

Problémy cílevědomé tvorby životního prostředí ve venkovských sídlištích, kde v podstatě jde o přestavbu dnešní struktury vesnického osídlení a dostavbu venkovské sídelní sítě jako celku a o vytvoření takového obytného a pracovního prostředí v jednotlivých venkovských sídlištích, které by úrovní bydlení, občanského vybavení, dopravy a práce pozitivně ovlivňovalo utváření socialistického způsobu života obyvatelstva žijícího na venkově.

Problémy související s formováním takového způsobu života a myšlení obyvatel žijících na vesnici, který by vytvářel objektivní i subjektivní podmínky pro utváření všestranné, samostatné, vzdělané a emocionálně bohaté lidské osobnosti, kompenzoval všechny jednostrannosti a deformace související s objektivním rozvojem vědeckotechnické revoluce a průmyslové společnosti vůbec, umožňoval aktivní podíl jednotlivce na tvorbě materiálních a duchovních hodnot, jimiž společnost disponuje a které rozvíjí, a konečně pomáhal vytvářet nové svazky vzájemné pospolitosti a součinnosti lidí především cestou zájmových vazeb na neformálním podkladě a přispěl k vytváření hlubších lidských vztahů.

V procesu odstraňování rozdílů mezi městem a vesnicí bude třeba ujasnit, v jakém rozsahu a v jaké intenzitě bude probíhat mizení těchto rozdílů, zda půjde o totální odstranění všech rozdílů a nuancí s cílem identity obou typů sídlišť, způsobu života a životního prostředí, nebo zda města i vesnice si ponechají své specifické rysy a funkce. Současné město má mnoho vážných nedostatků a ani zdaleka nepředstavuje takový optimální model životního prostředí a způsobu života, jehož všechny rysy a znaky by mohla a měla převzít venkovská sídliště. Také celou řadu zvláštností a možností města, vyplývajících jak z historického vývoje výrobních sil a dělby práce, tak ze současného stavu i předpoklá-

daného jejich vývoje a z koncentrace obyvatelstva, nelze plně přenést a aplikovat na venkovské osídlení.

Odstraňování rozdílů mezi městem a vesnicí nemělo by tedy jít cestou jednostranného napodobování a přebírání městského životního prostředí a způsobu života vesnickými sídlišti a jejich obyvateli, cestou mechanické urbanizace vesnice, ale cestou přebírání a rozvíjení takových pozitivních prvků životního prostředí a způsobu života města, které by ve svém souhrnu představovaly progresivní tendence pro tvorbu optimálního životního prostředí a způsobu života vesnice a současně odpovídaly dosavadnímu historickému vývoji a přirozenosti vesnice (Tauber 1965a, b).

Postupné odstraňování rozdílů mezi městem a vesnicí splní všechna politická, ideologická a ekonomická očekávání jen tehdy, bude-li probíhat jako součást procesu realizace modelu rozvinuté socialistické průmyslové společnosti, jejího životního prostředí a způsobu života, přičemž tento model přirozeně není možno chápat jako konečný a uzavřený. Z tohoto hlediska vzato, i když dojde ke vzájemnému přebírání kladných momentů životního prostředí a způsobu života měst vesnicí a naopak, přesto každý z obou pólů životního prostředí a způsobu života bude mít svůj vlastní způsob, své vlastní prostředky, metody a postupy při uskutečňování tohoto modelu.

Na řešení problémů souvisejících s postupným překonáváním rozdílů mezi městem a vesnicí, zejména těch, které se týkají způsobu života lidí a tvorby životního prostředí, mají svůj podíl i kulturní zařízení.

Kulturní zařízení chápeme v naší stati jako typ účelového objektu, který svým stavebním programem, dispozičně funkčním řešením, úrovní interiéru a stupněm vybavení vytváří předpoklady pro poskytování vymezeného rozsahu kulturních služeb, pro rozvoj diferencovaných aktivit a možností uplatnění lidí ve sféře kultury a pro neformální styk lidí s různými stupni kontaktů.

V současné době vyvíjejí v podmínkách vesnického osídlení činnost tři typy kulturních zařízení: kulturní zařízení klubového typu, knihovny a samostatná kina.

Kulturní zařízení se jako ostatní zařízení občanského vybavení podílejí na uspokojování určité oblasti potřeb obyvatelstva a dosažený stupeň uspokojování těchto potřeb je jedním ze základních kvalitativních znaků životní úrovně společnosti.

Změny v životní úrovni obyvatel vesnice, ve způsobu jejich života, přípravy k postupné realizaci přestavby vesnice vedou nezbytně k tomu, že bude třeba se zabývat problematikou kulturních zařízení na vesnici, vědecky ji zkoumat v souvislosti s dynamikou všech procesů společenského pohybu. Jedním z důležitých úkolů, který v této souvislosti přichází v úvahu, bude vypracování optimálního modelu sítě kulturních zařízení na vesnici, které by mělo být součástí prací na dlouhodobém výhledu rozvoje kultury a na územních plánech jednotlivých správních celků.

Podle našeho názoru vypracování optimálního modelu sítě kulturních zařízení by mělo vycházet z předpokladu, že kulturní služby poskytované kulturními zařízeními, rozmisťování a velikost kulturních zařízení, jejich stavební program a jeho dispozičně funkční řešení, stupeň vybavení a základní kulturně organizační principy tvoří jednotný komplex, jehož jednotlivé složky navzájem souvisejí a navzájem se ovlivňují.

Optimální model sítě kulturních zařízení pro podmínky vesnického osídlení, který by současně představoval souhrn zásad a postupů pro zpracování optimálního modelu sítě kulturních zařízení v konkrétních podmínkách vesnického osídlení, nelze chápat normativisticky jako konstrukci univerzálních a všude platných zásad. Jeho smyslem by nemělo být reglementování, ale zobecnění dosavadních poznatků

a zkušeností, postižení a výběr pozitivních a eliminování negativních jevů a tendencí v této sféře, a to v takové míře, která by vytvořila dostatečně fundovanou základnu pro tvůrčí modifikace a varianty optimálního modelu sítě kulturních zařízení podle podmínek, potřeb a možnosti v jednotlivých územně správních celcích.

Vypracování optimálního modelu sítě kulturních zařízení v podmínkách vesnického osídlení předpokládá teoreticky ujasnit a prakticky ověřit celou řadu činitelů subjektivní a objektivní povahy, které jak v současné době, tak i v budoucnosti ovlivní koncepci tohoto modelu v plném rozsahu. Podle našeho názoru jde především o tyto hlavní skupiny činitelů:

1. Současné a předpokládané tendence ve způsobu života lidí žijících na vesnici a ve využívání jejich volného času.
2. Předpokládané tendence a tempo v přestavbě vesnice, v početním růstu obyvatelstva a ve změnách jeho sociální struktury.
3. Předpokládané tendence v rozvoji terciální sféry a ve strukturálních změnách uspokojování potřeb lidí.
4. Předpokládané tendence v obsahovém zaměření kulturně výchovné činnosti, která představuje cílevědomý zásah společnosti do procesu vytváření a rozvíjení osobnosti socialistického člověka.

Vlastní postup zpracování optimálního modelu sítě kulturních zařízení v podmínkách vesnického osídlení by měl podle našeho názoru projít třemi hlavními fázemi: Především fází analytickou, jejímž smyslem by bylo zajistit takový stupeň znalostí o tom, jak se uvedené skupiny činitelů projevují, jaký je stav činnosti a sítě kulturních zařízení, který by vytvořil objektivní komplexní podklad a východisko pro další fáze zpracovávání modelu. Druhou fází by měla být fáze modelová, jejímž cílem by bylo vytvoření jedné nebo více variant optimálního modelu sítě na podkladě modelu vývoje sídlištní sítě a v praxi by měla být modelová fáze zakončena aplikací jedné z variant tohoto modelu na současný stav sítě. Proces zpracování optimálního modelu sítě kulturních zařízení by měl končit ekonomickou fází, jejímž smyslem je stanovit rozsah, způsob a tempo realizace zvolené varianty optimálního modelu v dané územní oblasti i v jednotlivých sídlištích a určit náklady na její realizaci.

ROZBOR SOUČASNÉHO STAVU

Určitá krize kulturních zařízení na vesnici je charakterizována poklesem organizované činnosti a poklesem intenzity zájmu jednotlivých věkových skupin obyvatelstva o tato zařízení. Rozvoj prostředků hromadného sdělování informací

I. Návštěvnost klubových zařízení v r. 1958–1964

Rok	Počet				
	vzdělávacích akcí	kursů	kulturních společenských akcí	filmových představení	akcí celkem
1958	220 013	8 712	440 308	261 310	930 343
1964	191 616	20 000	371 000	149 000	731 616
počet návštěvníků					
1958	11 407 900	215 200	72 439 500	17 717 000	101 779 600
1964	7 548 423	451 000	65 097 000	7 904 000	81 000 423

a některé dominující tendence v současném způsobu života lidí, jejichž realizace jakoby ani kulturního zařízení příliš nepotřebovala, vedou stále častěji k otázce, zda v dalším vývoji společnosti mají kulturní zařízení takové opodstatnění jako doposud, a zda není třeba revidovat rozsah politických, ekonomických a jiných forem společenské podpory na tomto úseku.

Pro ilustraci uvádíme v tab. I údaje o kvantitativním vývoji organizované činnosti kulturních zařízení klubového typu v ČSSR a jejich návštěvnosti v letech 1958–1964.

Kulturní zařízení klubového typu jsou hlavním reprezentantem sítě kulturních zařízení na vesnici a poskytují většinu kulturních služeb včetně filmových představení občasného charakteru.

II. Organizační síť kulturních zařízení klubového typu v ČSSR podle základních velikostních skupin obcí a podle spravovatele v r. 1965

Velikostní skupina obcí podle počtu obyvatel	Počet kulturních zařízení klubového typu			
	celkem	z toho ve správě		
		NV	ROH	JZD
Absolutní údaje				
Do 199	494	476	6	12
200 — 499	2384	2218	34	132
500 — 999	2526	2283	87	156
1 000 — 1 999	1554	1345	144	65
2 000 — 4 999	926	646	254	26
5 000 — 9 999	289	169	114	6
10 000 — 19 999	234	118	113	3
20 000 — 49 999	153	69	82	2
50 000 — 99 999	104	71	33	—
Nad —100 000	153	62	90	1
Celkem	8817	7457	957	403
Údaje v procentech				
Do 199	100,0	96,3	1,2	2,5
200 — 499	100,0	93,0	1,4	5,6
500 — 999	100,0	90,4	3,4	6,2
1 000 — 1 999	100,0	86,5	9,3	4,2
2 000 — 4 999	100,0	69,7	27,4	2,9
5 000 — 9 999	100,0	58,4	39,4	2,2
10 000 — 19 999	100,0	50,4	48,2	1,4
20 000 — 49 999	100,0	45,0	53,6	1,4
50 000 — 99 999	100,0	68,2	31,8	—
Nad 100 000	100,0	40,5	58,8	0,7

Pokles organizované činnosti a návštěvnosti v kulturních zařízeních klubového typu je součástí a důsledkem širšího, objektivního rozporu mezi potřebami vyplývajícími ze současného způsobu života lidí a tendencemi jejich uspokojování na jedné straně a na straně druhé mezi koncepcí, řízením, organizačními principy, metodami a formami té společenské činnosti, jejímž smyslem a posláním je vytvářet podmínky pro uspokojování individuálních a skupinových kulturních potřeb a zájmů a sladovat je s naplňováním základních celospolečenských zájmů. Kulturní zařízení sama negativně přispěla k tomuto stavu svým nerovnoměrným rozmístěním, ve většině případů zastaralým dispozičně funkčním řešením, nízkou úrovní vnitřního a technického vybavení, což v plné míře platí především o situaci ve venkovských sídlištích.

KVALITA A KVANTITA PROSTORŮ PRO KULTURNÍ A SPOLEČENSKÝ ŽIVOT

Předchozí údaje (tab. II) ukazují, že většina kulturních zařízení klubového typu v obcích venkovského typu, tj. do 2000 obyvatel, je spravována národními výbory, jejichž podíl však klesá úměrně s růstem velikosti obcí, a to z 96,3 % na 86,5 % z celkového počtu spravovaných zařízení. Na druhém místě jsou jednotná zemědělská družstva, jejichž podíl ve srovnání s podílem národních výborů je nepatrný, pohybuje se od 2,5 %, vrcholí ve skupině obcí od 500 do 999 obyvatel (6,2 %) a klesá na 4,2 %. Podíl Revolučního odborového hnutí na správě kulturních zařízení klubového typu ve venkovských obcích je rovněž malý, roste však úměrně s růstem velikosti obcí a v obcích od 1000 do 1999 obyvatel má již větší podíl na správě klubových zařízení než jednotná zemědělská družstva (9,3 %).

Aby bylo možno prokázat míru rovnoměrnosti rozložení sítě kulturních zařízení klubového typu v podmínkách vesnického osídlení, je třeba konfrontovat počet obcí a počet zařízení. Konfrontace je velmi obtížná, poněvadž údaje o klubových zařízeních z r. 1965, zjištěné celostátním orientačním šetřením, nelze srovnat s údaji o počtu obcí ze stejného časového období, poněvadž nejsou známy. V tab. III je proto uveden počet obcí zjištěný sčítáním lidu v r. 1961, a proto údaje jsou velmi aproximativní: ukazují, že 22,0 % obcí do 199 obyvatel, 55,7 % obcí od 200 do 499 obyvatel a 87,2 % obcí od 500 do 999 obyvatel má kulturní zařízení klubového typu. V obcích od 1000 do 1999 obyvatel je již nejméně jedno zařízení klubového typu.

III. Vztah sítě venkovských obcí a sítě kulturních zařízení klubového typu v ČSSR

Velikostní skupina obcí podle počtu obyvatel	Počet	
	obcí	kulturních zařízení klubového typu
Do 199	2239	494
200— 499	4279	2384
500— 999	2895	2526
1000—1999	1503	1554

IV. Vztah sítě venkovských obcí a sítě kin osvětových zařízení v ČSSR

Velikostní skupina obcí podle počtu obyvatel	Počet	
	obcí	kin osvětových zařízení
Do 199	2239	212
200— 499	4279	1140
500— 999	2895	1252
1000—1999	1503	752

V. Síť kin osvětových zařízení podle základních velikostních skupin obcí v ČSSR v r. 1965

Velikostní skupina obcí podle počtu obyvatel	Počet kin osvětových zařízení	
	absolutní údaje	údaje v procentech
Do 199	212	5,6
200 — 499	1140	28,8
500 — 999	1252	31,7
1 000 — 1 999	752	19,0
2 000 — 4 999	390	9,9
5 000 — 9 999	87	2,2
10 000 — 19 999	48	1,2
20 000 — 49 999	24	0,6
50 000 — 99 999	14	0,3
Nad 100 000	28	0,7
Celkem	3947	100,0

Kina osvětových zařízení (tab. V) jsou organizační částí kulturních zařízení klubového typu a využívají pro svůj provoz některého z víceúčelových prostorů (především sálu) klubového zařízení. Provoz těchto kin je občasný a nepravidelný (maximálně 1–2krát týdně), technické vybavení je v průměru na nízké úrovni (zpravidla bez samostatné promítací kabiny, 16mm film). Naprostá většina kin osvětových zařízení je soustředěna ve venkovských obcích do 2000 obyvatel (83,6 % všech kin). V obcích od 2000 obyvatel přibývají samostatná kina národních výborů.

Vycházíme-li z úvahy, že kino osvětového zařízení představuje ve venkovských obcích jedinou možnost promítání filmů v místě (kromě televize), zjišťujeme (tab. IV), že celostátně má tuto možnost obyvatelstvo jen 9,4 % obcí do 199 obyvatel, 26,5 % obcí od 200 do 499 obyvatel, 43,2 % obcí od 500 do 999 obyvatel a 50,0 % obcí od 1000 do 1999 obyvatel. Tyto údaje jsou rovněž přibližné, poněvadž konfrontace také nevychází z údajů za stejný rok.

VI. Vybavení venkovských obcí v ČSSR prostory pro kulturní a společenský život podle stavu z r. 1965

Velikostní skupina obcí podle počtu obyvatel	Počet obcí		
	celkem	z toho obce s prostory	
		absolutní údaje	údaje v procentech
Do 199	2239	1083	48,3
200 — 499	4279	3313	77,4
500 — 999	2895	2781	96,0
1000 — 1999	1503	1512	—

Od r. 1961, kdy bylo provedeno sčítání lidu a obcí, do r. 1965, kdy bylo ministerstvem školství a kultury provedeno celostátní orientační šetření prostorů pro kulturní a společenský život, došlo k přesunu v počtu obcí mezi jednotlivými velikostními skupinami poněkud více administrativním slučováním obcí (tento stav je markantní v tab. VI u poslední velikostní skupiny obcí), takže opět není možno přesně propočítat, jak velké procento obcí z celkového počtu má k dispozici jakékoli prostory pro kulturní a společenský život. Přesto však z tabulky vyplývá, že v obcích od 1000 obyvatel jsou již v každé obci tyto prostory k dispozici.

Tab. VII zachycuje druhovou diferenciaci těchto prostorů ve venkovských obcích. Tabulka tu dokumentuje značnou, historicky vzniklou členitost objektů, které ve venkovských obcích poskytují prostory pro kulturní a společenský život. Největší počet těchto prostorů je v objektech pohostinství, jejichž podíl na celkovém počtu roste úměrně s růstem velikosti obcí (ze 32,0 % na 39,2 %), na druhém místě jsou administrativní budovy, jejichž počet klesá úměrně s růstem velikosti obcí (ze 30,5 % na 9,4 %), na třetím místě tzv. kulturní domy, které vznikaly adaptací jiných objektů nebo novou výstavbou v rámci akce Z. Jejich počet roste úměrně s růstem velikosti obcí. Na čtvrtém místě jsou objekty malotřídních škol, jejichž podíl na celkovém počtu klesá úměrně s růstem velikosti obcí, na pátém místě v pořadí jsou jiné objekty (především samostatných kin), jejichž podíl se zvyšuje, na šestém místě objekty knihoven, na sedmém místě objekty tělocvičen, na osmém místě obytné budovy a na devátém místě památkové objekty. Vzájemné pořadí těchto objektů se v základních velikostních skupinách obcí do 2000 obyvatel mění jen nepatrně, k výraznějšímu posunu v pořadí dochází až v dalších velikostních skupinách obcí.

Tab. VIII zachycuje stavební stav objektů, v nichž jsou ve venkovských obcích prostory pro kulturní a společenský život. V této tabulce se uvádějí tři hlediska: „v dobrém stavu“, kam byly zařazovány i ty objekty, které potřebují jen malou opravu, „potřebují opravu“, kam byly zařazovány objekty, které potřebují generální opravu nebo rekonstrukci, a konečně „ve špatném stavu“, kam byly zařazovány objekty v takovém stavu, že se nevyplatí je opravovat. I tyto údaje je třeba brát s určitou rezervou, poněvadž při odhadování stavebního stavu objektů v jednotlivých obcích nebylo možno vyloučit určitou míru subjektivismu. Zatímco počet objektů, které jsou údajně v dobrém stavu, klesá úměrně s růstem velikosti obcí, počet objektů, které potřebují opravu nebo jsou ve špatném stavu, roste s velikostí obcí.

Tab. IX shrnuje údaje o hlavních druzích prostorů, které jsou ve venkovských obcích k dispozici pro kulturní a společenský život. Ukazuje se především, že typickým a tradičním prostorem je sál, který vytváří prostorové podmínky pro kolektivní formy uspokojování kulturních potřeb a zájmů lidí. Z celkového počtu 14 463 sálů, které slouží kulturnímu a společenskému životu v ČSSR, je 39,8 % v objektech pohostinství, 32,9 % v kulturních domech, 11,0 % v tělocvičnách, 6,6 % v ostatních objektech, 4,0 % v administrativních budovách, 3,4 % ve školách, 1,2 % v památkových objektech, 0,9 % v obytných budovách a 0,2 % v knihovnách. Druhým charakteristickým znakem prostorů pro kulturní a společenský život ve venkovských obcích je poměrně nízký počet klubových prostorů (kluboven) a prostorů pro polytechnickou zájmovou činnost (pokud jsou ve venkovských sídlištích dílny, jsou zpravidla součástí školy a slouží především polytechnické výchově ve škole). Při porovnání údajů obsažených v tab. IX s údaji v tab. III se dále ukazuje, že počet obcí, v nichž jsou uvedené prostory pro kulturní a společenský život, je vyšší než počet obcí, v nichž jsou kulturní zařízení klubového typu.

Velikostní skupina obcí podle počtu obyvatel	a) Údaje absolutní, (%) v pro- centech	Objekty pro kulturní			
		celkem	kulturní domy	pohostinství	tělocvičny
Do 199	a	1838	218	589	10
	%	100	11,9	32,0	0,5
200 — 499	a	7663	1059	2682	188
	%	100	13,8	35,0	2,5
500 — 999	a	8676	1274	3159	484
	%	100	14,7	36,4	5,6
1000 — 1999	a	5751	812	2110	441
	%	100	14,1	39,2	7,7

VÝCHOZÍ BODY PRO KONCEPCI OPTIMÁLNÍHO MODELU

Údaje shrnuté v předchozích tabulkách vytvářejí, podle našeho názoru, několik východisek pro koncipování optimálního modelu sítě kulturních zařízení v podmínkách vesnického osídlení:

1. Existence prostorů a objektů ve venkovských obcích, které již slouží pro kulturní a společenský život, značně ovlivní způsob realizace optimálního modelu sítě kulturních zařízení v podmínkách vesnického osídlení. Podle našeho názoru hlavním způsobem realizace bude modernizace těch objektů, jejichž stavební stav, dispozičně funkční řešení a situování v půdorysu sídliště umožňuje adaptaci, aniž by náklady přesáhly hranici rentability a hospodárnosti.

Zvýraznění modernizace souvisí i s celkovou koncepcí přestavby socialistické vesnice, která vychází z představy, že se její ekonomika a kulturně společenský život obyvatelstva bude rozvíjet na základě omezeného počtu vybraných, dostatečně velkých, územně soustředěných koncentrací fondů a obyvatelstva. Do těchto vybraných sídlišť by měla být především soustředěna výstavba občanského vybavení a tedy i kulturních zařízení, zatímco v ostatních obcích, zejména v obcích na dožití, bude třeba po stanovenou dobu vhodným způsobem udržovat, popřípadě i zvyšovat úroveň obytného a společenského prostředí jednak organizačními opatřeními (doprava, ambulantní služby), jednak i modernizací objektů nenákladnými stavebními, technickými a jinými úpravami.

2. Pro pojetí objektů a prostorů pro kulturní a společenský život ve venkovských obcích je prakticky až dodnes charakteristické celkem jednoznačné zdůraznění sálu. Tato koncepce nebyla náhodná a víceméně reagovala na tradice společenského života našeho lidu, který měl převážně kolektivní ráz, takže si vynucoval větší dimenzování prostorů. S rozvojem výrobních sil, s postupující dělbou práce, s třídní a sociální diferenciací a s celkovým rozvojem způsobu života se začínají diferencovat zájmy a potřeby lidí vcelku i v jednotlivých věkových a sociálních skupinách. Tato diferenciacie nese s sebou i určitou atomizaci společnosti a s ní vytváření skupin s různou kvalitou vztahů uvnitř skupin i mezi skupinami

a společenský život

školy	památkové objekty	administrat. budovy	obytné budovy	knihovny	jiné objekty
219 11,9	4 0,2	560 30,5	66 3,6	77 4,2	95 5,2
980 12,8	52 0,7	1781 23,2	179 2,3	328 4,3	414 5,4
936 10,8	90 1,0	1388 16,0	218 2,5	574 6,6	553 6,4
597 9,1	72 1,6	730 9,4	147 2,1	407 7,1	435 9,9

navzájem. Diferenciace zájmů si stále více vynucuje i vytváření jiných prostorů než kolektivní kulturní a společenský život, a tak vzniká požadavek vytvořit odpovídající prostorové podmínky, které by i psychologicky podpořily diferencované uspokojování kulturních potřeb a zájmů. Tento požadavek je spojen s budováním kluboven.

VIII. Stavební stav objektů ve venkovských obcích, v nichž jsou prostory pro kulturní a společenský život

Velikostní skupina obcí podle počtu obyvatel	Počet objektů			
	celkem	v dobrém stavu	z toho potřebuje opravu	ve špatném stavu
absolutní údaje				
Do 199	1838	1483	330	25
200 – 499	7663	5824	1692	147
500 – 999	8676	6353	2102	221
1000 – 1999	5751	3997	1568	186
údaje v procentech				
Do 199	100,0	80,7	17,9	1,4
200 – 499	100,0	76,0	26,1	1,9
500 – 999	100,0	73,2	24,2	2,6
1000 – 1999	100,0	69,5	27,3	3,2

IX. Prostory v objektech, které ve venkovských obcích slouží pro kulturní a společenský život

Velikostní skupina obcí podle počtu obyvatel	Počet			
	obcí	sálů	kluboven	dílů
Do 199	2239	717	212	7
200— 499	4279	3309	957	81
500— 999	2895	3872	1179	146
1000— 1999	1503	2557	979	168

Zjištěný nedostatek kluboven ve venkovských obcích vede tedy k názoru, že bude užitečné zvýraznit počet a kapacitu kluboven při zpracování optimálního modelu a při jeho realizaci v jednotlivých obcích a celý proces modernizace a i případné nové výstavby řídit tak, aby byl vybudován i dostatečný počet kluboven.

3. Považujeme rovněž za účelné změnit dosavadní výklad a pojetí termínu „kulturní zařízení klubového typu“ v tom smyslu, aby bylo vždy chápáno jako jednota kulturně organizační i materiálně prostorová, což by znamenalo, že za klubové zařízení i v kulturně organizačním slova smyslu by mělo být považováno jen takové zařízení, které svým stavebním programem, dispozičně funkčním řešením a standardem technického zařízení a vybavení by odpovídalo příslušnému typu kulturního zařízení.

Optimálním typem objektu kulturního zařízení pro podmínky vesnického osídlení by měl být takový objekt, který by komplexním způsobem řešil kulturní a společenskou vybavenost daného sídliště a jeho případného spádového území, a to tak, že by v jednom stavebním celku poskytoval prostorové a vybavenostní předpoklady pro poskytování příslušného stupně kulturních služeb.

V ostatních případech, kde budou existovat různé sálové a klubové prostory rozptýlené v řadě objektů v sídlišti, nepovažujeme ani z hlediska koncepce organizační sítě klubových zařízení za správné hovořit o klubových zařízeních.

PROBLEMATIKA KULTURNÍCH SLUŽEB

Vypracování optimálního modelu sítě kulturních zařízení v podmínkách vesnického osídlení předpokládá mimo jiné vymezit rozsah kulturních služeb, které mohou jednotlivá zařízení ve venkovských obcích různého funkčního významu a velikosti poskytovat.

Dříve však, než budeme formulovat návrh koncepce kulturních služeb v podmínkách vesnického osídlení, považujeme za účelné blíže se zmínit o problematice kulturních služeb vůbec.

Charakteristickým rysem životní úrovně a způsobu života lidí v průmyslových společnostech je stále větší prosazování tendence rychlejšího růstu spotřeby služeb před hmotnou osobní spotřebou. Tato tendence potvrzuje tzv. třísektorovou hypotézu, podle níž terciární sféra, tj. služby všeho druhu, musí se vyvíjet nejrychleji, poněvadž v současném stadiu i v dalším vývoji společnosti představuje jeden ze základních způsobů zvyšování životní úrovně lidí a ovlivňování způsobu jejich života.

Rozvoj služeb má důležitou funkci při překonávání rozdílů mezi městem a vesnicí; půjde o to vytvořit pro obyvatelstvo městského i vesnického osídlení vyrovnaný standard služeb v přiměřené dostupnosti. Způsob vytváření a zajišťování tohoto standardu bude přirozeně v podmínkách vesnického osídlení jiný než v podmínkách městských. Pro vesnické osídlení se uvažuje o vybudování stupňovitého uspořádání občanského vybavení v návaznosti na stupňovité uspořádání soustavy osídlení.

Kulturní služby jsou součástí terciární sféry a představují konkretizaci cílevědomého zásahu společnosti do procesu rozvoje osobnosti prostředky kultury a umění, a to v oblasti uspokojování kulturních potřeb a zájmů. Spotřeba kulturních služeb se realizuje v souvislosti s využíváním volného času a její rozsah a intenzita jsou závislé na celkovém stupni rozvoje osobnosti, na dosažené životní úrovni, na fondu volného času, který je k dispozici, a na samotné kvalitě těchto služeb. Kulturní služby představují podle našeho názoru souhrn příležitostí výchovného, vzdělávacího, společenského, rekreačního a zábavného charakteru a využívání těchto příležitostí je záležitostí relativně libovolného rozhodování jednotlivce.

V dosavadní literatuře, zejména ekonomické, existuje celá řada dělení služeb podle organizačních, odvětvových a ekonomických zřetelů, které však ani v jednom případě plně nevystihuje specifiku oblasti uspokojování kulturních potřeb. I když ze společenského hlediska existuje vazba mezi uspokojováním hmotných a kulturních potřeb obyvatelstva formou spotřeby služeb, a to především v tom, že rozvoj osobních, opravářských služeb, služeb pro domácnost, pomáhá rozšiřovat sumu volného času a vytváří tím potenciální předpoklady k intenzivnějšímu uspokojování kulturních potřeb a zájmů, přesto je nutné vzít v úvahu, že existují kvalitativní rozdíly mezi uspokojováním hmotných a kulturních potřeb lidí.

Podle našeho názoru se kulturní služby liší od ostatních služeb především těmito základními znaky:

Jestliže uspokojování hmotných potřeb je proces především přírodně společenský (přírodní nebo biologickofyziologická stránka tohoto procesu je určována vlastnostmi člověka jako biologické jednotky, společenské faktory modifikující tento proces souvisejí pak s činiteli politickými a ekonomickými), potom uspokojování kulturních potřeb je proces především kulturně společenský s výraznými rysy ideologickými a výchovnými.

Jestliže uspokojování hmotných potřeb představuje především akt konzumace, potom uspokojování kulturních potřeb je záležitostí aktivního podílu jednotlivců na vlastním uspokojování těchto potřeb, i když ani v této sféře nelze zcela vyloučit spotřebitelský postoj.

Jestliže uspokojování hmotných potřeb je především záležitostí služeb příslušných zařízení občanského vybavení, potom na uspokojování kulturních potřeb lidí se nepodílejí jen kulturní zařízení jako součást občanského vybavení, ale také prostředky hromadného sdělování informací — rozhlas, televize, film a tisk. Sana podstata kulturních potřeb, různý způsob jejich uspokojování, mají za následek i různost prostředí, v němž dochází k uspokojování těchto potřeb (prostředí bytů, příroda, veřejná zařízení).

Jestliže uspokojování hmotných potřeb je umožňováno a zprostředkováváno profesionálními pracovníky služeb, potom na vytváření podmínek pro uspokojování kulturních potřeb a zájmů, pokud se tento proces realizuje v kulturních zařízeních, se podílejí i dobrovolní kulturní organizátoři, což je charakteristické především pro kulturní služby poskytované kulturními zařízeními ve venkovských obcích a někdy i část samotné veřejnosti (např. při vystupování různých amatérských souborů).

Tyto znaky přirozeně nevyčerpávají všechny rozdíly mezi uspokojováním hmotných a kulturních potřeb lidí (např. neřeší rozdíly ve sféře úplaty, sociálně psychologickou problematiku potřeb a zájmů v kulturní oblasti, rozdíly mezi obsahem a způsobem uspokojování hmotných a kulturních služeb u jednotlivých věkových a sociálních skupin obyvatelstva atd.).

Podle našeho názoru mají kulturní služby dvojí charakter:

- a) Organizování kulturních, uměleckých, společenských, tělovýchovných, sportovních a zábavných akcí sloužících k výchově, vzdělávání, společenskému životu, kulturnímu oddechu, rekreaci a sportu. K těmto akcím patří: divadelní a filmová představení, koncerty, výstavy, cyklické a individuální vzdělávací akce, kursy, zábavné programy, taneční zábavy, knihovnické služby, sportovní a tělovýchovné akce.
- b) Nabídnutí prostorů kulturních, tělovýchovných a sportovních zařízení a jejich vybavení pro zájmovou kulturní činnost, společenské styky, kulturní oddech a rekreaci. Zvláštním druhem kulturní služby v této souvislosti je také nabídnutí prostorů a vybavení především kulturních zařízení na vesnici pro veřejně politickou činnost a některé druhy podnikového vzdělávání.

Kulturní služby je možno dělit i podle dalších aspektů: podle typu kulturních, tělovýchovných a sportovních zařízení, které služby zprostředkují (kulturní služby poskytované klubovými zařízeními, knihovnami, služby kina atd.), podle ekonomického zřetele (kulturní služby placené, částečně placené a bezplatné), podle stupně společenské důležitosti a preference, atd.

STANOVENÍ OPTIMÁLNÍHO A REÁLNÉHO STANDARDU KULTURNÍCH SLUŽEB

V souvislosti s vypracováváním koncepce sítě kulturních zařízení v podmínkách vesnického osídlení se jako nutné ukazuje stanovit optimální a reálný standard kulturních služeb pro jednotlivé kategorie venkovských sídlišť, který by se stal součástí uceleného systému kulturních služeb. Stanovení tohoto standardu by mělo respektovat tyto aspekty:

Jedním z charakteristických rysů československého osídlení je jeho nadměrná rozdrobenost, která je výsledkem dlouhodobého vývoje osídlení. Československo je v evropském měřítku zemí s průměrnou hustotou zalidnění (107 obyvatel na 1 km²), ale s velmi hustou sítí menších sídlišť s relativně malým počtem míst. 54,5 % z celkového počtu obcí v ČSSR jsou obce do 500 obyvatel, 24,2 % jsou obce od 500 do 1000 obyvatel, 12,6 % z celkového počtu obcí jsou obce od 1000 do 2000 obyvatel, 6,3 % jsou obce od 2000 do 5000 obyvatel, 1,4 % jsou obce od 5000 do 10 000 obyvatel a 1,0 % tvoří obce od 10 000 obyvatel výše.

Tyto údaje získané sčítáním lidu v r. 1961 nejsou však úplné a vyčerpávající, poněvadž vycházejí ze statistických údajů založených na administrativně správní struktuře osídlení. Ve skutečnosti je rozdrobenost ještě větší, poněvadž obce se často skládají ze dvou i více prostorově od sebe oddělených sídel.

Základní problém vyplývající z nadměrné rozdrobenosti je v tom, že v našich sídlištních jednotkách nelze v dostatečné míře a v žádoucím standardu zabezpečit optimální životní prostředí pro obyvatelstvo. Malá sídliště totiž neumožňují rozvinout vysoký standard bytové výstavby, poněvadž zde nejsou ekonomické podmínky pro výstavbu poměrně nákladných technických zařízení ani pro náležitý rozvoj občanského vybavení. Také společenskoekonomická účinnost investičních prostředků umísťovaných dnes rozptýleně do velkého množství různých sídlišť a určených pro bytovou a občanskou výstavbu je velmi malá.

Seskupení lidí v malých venkovských sídlištích nemůže nikdy vytvořit takové bezprostřední kulturně organizační, ekonomické a jiné možnosti pro uspokojování svých kulturních potřeb a zájmů a pro rozvoj kulturního a společenského života v takovém rozsahu a na takové úrovni jako ve větších sídlištích.

Zájem o jednotlivé druhy a typy kulturních služeb není stejný, liší se intenzitou, časovou frekvencí, nároky na rozsah a kvalitu kulturních služeb. Dosavadní naše průzkumy, zejména rozbor využívání kulturních domů v podmínkách vesnického osídlení, ukazují, že bude pravděpodobně třeba vycházet při stanovení standardu kulturních služeb pro jednotlivé kategorie venkovských sídlišť z principu stupňovitosti kulturních služeb, v němž by časté potřeby měly být uspokojovány bezprostředně v návaznosti na bydliště a občasné potřeby v sídlištích vyššího stupně.

Pro podmínky vesnického osídlení bude třeba podle našeho názoru počítat:

- a) se základními kulturními službami 0. stupně,
- b) se střediskovými kulturními službami I. stupně,
- c) se střediskovými kulturními službami II. stupně.

Rozsah jednotlivých stupňů představuje nezbytné minimum kulturních služeb v jednotlivých velikostních a funkčních kategoriích venkovských sídlišť, má zatím charakter hypotézy a bude třeba jej prakticky ověřit.

Základní kulturní služby 0. stupně představují podle našeho názoru nejnižší stupeň v soustavě kulturních služeb a zhruba odpovídají nižšímu standardnímu občanskému vybavení a měly by být zajišťovány ve všech nestřediskových sídlištích 0. stupně.

Vlastní rozsah kulturních služeb 0. stupně by mělo tvořit:

- půjčování knih, časopisů a tisku vůbec a prodej knih;
- organizování individuálních vzdělávacích akcí, možnost promítání krátkých filmů, akce společenské zábavy menšího rozsahu, malé jevištní formy;
- organizování základní tělesné výchovy;
- poskytování prostorů, jejich vybavení a zařízení pro zájmovou kulturní činnost, pro organizované kulturní a společenské akce, pro neorganizovanou rekreační a sportovní činnost, veřejně politickou činnost a pro některé druhy podnikového vzdělávání.

Střediskové kulturní služby I. stupně představují vyšší stupeň v soustavě kulturních služeb, mají již nadmístní charakter a zhruba odpovídají omezenému vyššímu standardu občanského vybavení a měly by být zajišťovány ve všech střediskových sídlištích I. stupně (sídlíště místního významu), a to jak pro obyvatelstvo těchto střediskových sídlišť, tak pro obyvatelstvo z nestřediskových sídlišť 0. stupně ležících v jejich spádovém území.

Vlastní rozsah kulturních služeb I. stupně by mělo tvořit:

- půjčování knih, časopisů a tisku vůbec, prodej knih, organizování uměleckých a kulturních akcí souvisejících se zprostředkováním uměleckých hodnot, kulturních, vědeckých a technických informací koncentrovaných v knihách, časopisech a tisku, základní bibliograficko-informační služba (v úvahu může také perspektivně přijít i půjčování gramofonových desek a magnetofonových pásek s nahranými pořady);
- organizování občasných, někdy i velkého kinoprovozu, vystupování divadelních a jiných souborů amatérské tvořivosti, popř. i menších profesionálních souborů, pořádání individuálních i některých cyklických forem mimoškolního vzdělávání mládeže a dospělých, organizování kursů, zábavných pořadů, tanečních zábav a výstav;
- organizování základní tělesné výchovy a základních druhů sportovních odvětví;
- poskytování prostorů kulturních zařízení a jejich vybavení pro zájmovou kulturní činnost, pro společenské styky, pro veřejně politickou činnost a pro některé druhy podnikového školení.

Střediskové kulturní služby II. stupně představují podle našeho názoru další stupeň v hierarchii kulturních služeb a jejich rozsah bude závislý na velikosti a funkčním významu střediskových sídlišť II. stupně a na velikosti jejich

spádového území. Tato sídliště v řadě případů budou představovat samostatný organismus městského typu, pro něž bude třeba vypracovat a ověřit obdobné zásady. Zatím je možno jen stanovit, že střediskové kulturní služby II. stupně představují souhrn základních kulturních služeb 0. stupně, střediskových kulturních služeb I. stupně a některých specifických kulturních služeb obvodního významu.

Ke specifickým kulturním službám obvodního významu by mělo patřit především:

- vyšší stupeň bibliograficko-informační a poradenské služby v knihovnách obvodního nebo okresního významu;
- velký nebo nepřetržitý kinoprovoz, hostování profesionálních uměleckých souborů, koncertní činnost, organizování náročných cyklických forem mimoškolního vzdělávání a speciálních kursů;
- organizování speciálních druhů sportovních odvětví (kde širší populační zázemí může zajistit dostatečný počet zájemců o tato odvětví);
- ve velkých střediskových sídlištích II. stupně budou pravděpodobně i některé závody veřejného stravování poskytovat určité druhy kulturních služeb (zejména zábavné pořady, taneční zábavy apod.).

Na navrhovanou koncepci hierarchického uspořádání kulturních služeb by měla přirozeně navázat i koncepce stavebního programu kulturních zařízení, jejich dispozičně funkční řešení a koncepce technického zařízení a vybavení.

VLIV HUSTOTY SÍDLIŠTNÍ SÍTĚ A MOŽNOSTÍ DOPRAVY

Zvláštní vliv na stanovení optimálního modelu sítě kulturních zařízení bude mít podle našeho názoru hustota sídlištní sítě s poměrně krátkými vzdálenostmi mezi jednotlivými sídlišti a existence spádových obcí, které mají již dlouhodobou tradici jako centra ekonomická, správní a kulturně společenská i jako centra koncentrující pracovní příležitosti pro větší nebo menší zázemí, jež již vytvořila v dnešní sídlištní síti stupňovitou hierarchii. Ostatně na tento stav plně navazuje uvažovaná koncepce přestavby socialistické vesnice.

Průměrná vzdálenost všech sídel na území republiky je 2,76 km, v českých krajích 2,26 km a ve slovenských 3,53 km. Funkci spádových obcí plní především města a obce městského typu (celkem 462 městských sídlišť podle sčítání lidu v r. 1961) a kromě toho celá řada obcí venkovského typu. V návrhu vývoje osídlení Jihomoravského kraje se například uvažuje (z celkového počtu 1692 obcí) o 217 střediskových sídlištích I. stupně, 29 střediskových sídlištích II. stupně a o 3 střediskových sídlištích III. stupně (Palla a kol., 1964).

Aby bylo možno posoudit vliv tohoto druhého charakteristického rysu osídlení na uspokojování kulturních potřeb a zájmu lidí žijících ve venkovských obcích a na zamýšlené zpracovávání optimálního modelu sítě kulturních zařízení v podmínkách vesnického osídlení považujeme za účelné uvést několik předběžných poznatků, jak již vyplynuly z našeho šetření o využívání kulturních domů v podmínkách vesnického osídlení a ze šetření Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Brně.

Poměrně husté osídlení a krátké vzdálenosti mezi jednotlivými sídlišti v rámci vesnického osídlení, poměrně malá nabídka kulturních služeb v jednotlivých venkovských sídlištích a častá jejich nízká úroveň vedou k tomu, že někteří obyvatelé venkovských sídlišť vyhledávají některé kulturní služby i mimo vlastní bydliště. Dosavadní průzkumy ukazují tyto tendence pohybu obyvatelstva za kulturními službami mimo vlastní bydliště:

Pohyb do nestřediskových obcí v rámci venkovského osídlení souvisí s návštěvou tanečních zábav, zábavných programů a případných atraktivních filmů.

Pohyb do střediskových obcí I. stupně souvisí s návštěvou tanečních zábav, filmových a divadelních představení, zábavných programů a praktických kursů.

Pohyb do střediskových obcí II. stupně souvisí s návštěvou divadla, kina, koncertu, výstavy a speciálních kursů.

Pohyb do střediskových obcí III. stupně (dnešní krajská města) souvisí s návštěvou divadelních představení, koncertů a výstav.

Předběžně je možno také říci, že existuje relace mezi jednotlivými věkovými kategoriemi, dosaženým stupněm vzdělání, životní úrovní a rodinnými poměry na jedné straně a mezi intenzitou pohybu za kulturními službami mimo vlastní bydliště v rámci procesu uspokojování kulturních potřeb a zájmů, dále relace mezi frekvencí dopravních spojů a frekvencí pohybu lidí za kulturními službami mimo bydliště a konečně relace mezi vzdáleností a intenzitou pohybu.

Pohyb obyvatelstva žijícího ve venkovských obcích za kulturními službami poskytovanými mimo jejich bydliště, a to do sídlišť s vyšší kulturní a společenskou vybaveností, bude třeba výhledově považovat za jednu z tendencí umožňujících překonávání dosavadních rozdílů mezi městem a vesnicí v oblasti kulturně společenské. K tomuto tvrzení nás vedou především tyto úvahy:

Dlouhodobost přestavby venkovského osídlení, která mimo jiné předpokládá ještě delší existenci dnešní rozptýlené sídlištní struktury a nutnost podřídit už nyní rozmísťování prostředků na zvyšování životního standardu ve venkovském osídlení celkovému záměru přestavby vesnice, vedou k tomu, že bude třeba mimo jiné dopravní obsluhou zajistit obyvatelstvu žijícímu v malých, rozptýlených sídlišťích uspokojování jeho kulturních potřeb a zájmů — především těch, u nichž proces uspokojování má občasný charakter a na němž se podílejí uvažované střediskové kulturní služby I. a II. stupně, popřípadě i III. stupně — v sídlišťích s vyšším vybavením do té doby, než bude koncentrováno do vybraných sídlišť.

Ani postupná realizace přestavby socialistické vesnice neodstraní podle našeho názoru zcela dojždění za kulturními službami a naopak v mnoha ohledech toto dojždění ještě zvýrazní, a to proto, že vyšší stupně kulturních služeb budou vždy soustřeďovány do sídlišť střediskového charakteru, kde bude možno dosáhnout městského standardu při ekonomickém vynakládání prostředků na výstavbu a provoz kulturních zařízení.

Z předchozích řádků vyplývá, že důležitou složkou v postupném odstraňování rozdílů mezi městem a venkovem se čím dál, tím víc stává úroveň dopravní obsluhy venkovských obcí.

Problém dopravních možností je podle našeho názoru pro obyvatelstvo žijící na vesnici mnohem důležitější součástí jeho životní úrovně než pro obyvatelstvo měst. Na vzdálenostech, druhu komunikací a způsobu překonávání vzdáleností je totiž vázáno využívání rozmanitých pracovních příležitostí a služeb, které poskytují sídliště vyšších kategorií.

Překonávání vzdáleností mezi bydlištěm na jedné straně a kulturními zařízeními na straně druhé v rámci vesnického osídlení bude perspektivně toto:

1. **Pěší docházka**, která jako způsob překonávání vzdáleností bude převládat tehdy, jestliže bydliště a kulturní zařízení schopné uspokojit v dané situaci kulturní potřeby a zájmy budou soustředěny v jednom sídlišťi. V daleko menší míře bude pravděpodobně třeba počítat s pěší docházkou mezi dvěma sídlišťi, kde kromě vlastního smyslu a cíle docházky bude hrát důležitou úlohu vzdálenost, kvalita komunikace, roční období a povětrnostní stav.

Podle našeho názoru kvalita například dvoukilometrové vzdálenosti v městském sídlišti je poněkud jiná než mezi dvěma venkovskými sídlišti. V rozhodování obyvatele venkovského sídliště o návštěvě kulturního pořadu v jiném sídlišti vzdáleném 2 km od místa bydliště bude hrát větší úlohu stav vozovky, roční období, povětrnostní stav a také psychologické momenty související s tím, prochází-li člověk osvětlenou zastavenou ulicí nebo volnou krajinou.

2. Obsluha prostředky hromadné dopravy bude pravděpodobně i výhledově nejdůležitějším způsobem překonávání vzdáleností mezi místem bydliště a vyššími stupni kulturních služeb.

V Československu je obsluha venkovských obcí prostředky hromadné dopravy na vysoké úrovni, přesto však některé její stránky nejsou zcela uspokojivé a jejich zlepšení se stává důležitým momentem ve vyrovnávání životní úrovně města a vesnice.

Železniční a autobusová hromadná doprava obsluhují téměř všechna sídliště v Československu. Podle stavu z r. 1964 bylo v ČSSR celkem 4693 autobusových tratí, které měřily 139 449 km (délka silnic v ČSSR činí 73 832 km), stavební délka železničních tratí činila v téže roce 13 197 km. V r. 1964 přepravily železnice 626 988 000 cestujících a v silniční dopravě přepravily ČSAD 1 miliardu 569 milionů 378 tisíc cestujících. Průměrná vzdálenost přepravy do zaměstnání je při jedné cestě v autobusové dopravě 10 km, v železniční 18 km.

Zatímco přeprava výrobního charakteru, kam patří kromě přepravy surovin a zboží i doprava osob do zaměstnání a do škol, vcelku vyhovuje společenským potřebám, přeprava spotřebního charakteru, tj. taková, která umožňuje návštěvu kulturních a sportovních zařízení, nákupy zboží osobní spotřeby atd. vykazuje v kvalitě spojení celou řadu vážných nedostatků, a to:

- Kvalita spojení úměrně klesá se vzdáleností sídliště jak od okresního města, tak od jiných střediskových obcí II. stupně a kromě toho současná koncepce především silniční hromadné přepravy osob není orientována tak, aby bylo dosaženo odpovídající kvality spojení mezi jednotlivými střediskovými sídlišti I. stupně a sídlišti jejich spádového území, a to zejména v ohledu časové náročnosti.
- Autobusová doprava do sídlišť s vyšší kulturní a společenskou vybaveností (počínaje střediskovými sídlišti I. stupně) není časově sladěna s provozními dobami v kulturních zařízeních.
- Značné časové ztráty vznikají dlouhým čekáním mezi jednotlivými spoji v těch případech, není-li návaznost spojů v obou směrech.
- Dosavadní úroveň dopravy neumožňuje návštěvu sídlišť s vyšší kulturní a společenskou vybaveností v žádoucí míře ve večerních hodinách v pracovní dny, v sobotu odpoledne a večer a po celou neděli.
- Vážným problémem je rovněž dosavadní celkové trvání cestovní doby a nízká kulturnost prostředí v dopravě.

Souhrn těchto nedostatků umožnil rozbor úrovně dopravy v okresech Beroun a Tachov Výzkumným ústavem výstavby a architektury v Praze a rozbor dopravy z hlediska uspokojování kulturních potřeb a zájmů lidí, který jsem provedl ve vybraných obcích okresů Louny, Hodonín, Písek, Třebíč, Havlíčkův Brod, Příbram a Rokycany.

Odstranění těchto nedostatků a vyřešení odpovídající dopravy, která by optimálním způsobem umožňovala obyvatelům především venkovských obcí dosáhnout středisek s vyšší kulturní vybaveností, nebude pravděpodobně možné realizovat takovým způsobem, jako je tomu u dopravy na pracoviště, tj. u dopravy společensky nutné, totiž mechanickým rozšiřováním časových spojů. Tato koncepce by nebyla hospodárná.

S některými symptomy řešení se v oblasti uspokojování kulturních potřeb a zájmů setkáváme již nyní a mají dokonce svou tradici. Jsou to např. divadelní svozy, které představují jednoúčelovou autobusovou přepravu mimo jízdní řád s pevným nástupem. Dá se usuzovat, že i nadále zůstane tento způsob přepravy základním způsobem především mezi sídlišti 0. stupně a střediskovými sídlišti I. stupně na jedné straně a střediskovými sídlišti vyšších stupňů na straně druhé. Jako jediný však tento způsob vystačit nemůže. V současné době se objevuje celá řada názorů jak upravit přepravu spotřebního charakteru, z nichž velká část je akceptovatelná i pro oblast kulturních služeb. Patří sem především názor o zavedení hromadné dopravy mikrobusey a malými autobusy bez pevného jízdního řádu — linkové taxíky jezdící podle okamžité potřeby — a konečně i názor o zavedení místní dopravy v obvodu některých střediskových sídlišt I. stupně, který byl zatím teoreticky rozpracován Výzkumným ústavem výstavby a architektury v Brně v souvislosti s tzv. hrušovanským experimentem.

Se zvýšením úlohy v oblasti uspokojování kulturních potřeb a zájmů lidí nelze ovšem přehlížet i ekonomický zřetel, který bude mít pravděpodobně vliv na frekvenci návštěvnosti kulturních, sportovních a společenských pořadů mimo vlastní bydliště: úměrně s růstem vzdáleností poroste totiž pro obyvatelstvo náklad na návštěvu kulturní akce, a to vždy o cenu jízdného. (Podle ceníku ČSAD činí např. obyčejné jízdné do 5 km 1,60 Kčs, do 10 km 3,40 Kčs, do 15 km 4,80 Kčs a do 20 km 6,— Kčs.)

3. Individuální vlastnictví jednostopých a dvoustopých motorových vozidel nelze již v současné době považovat jen za záležitost provozní a technickou. Jejich rostoucí využívání pro dopravu za sportem, rekreací a kulturou se začíná i na vesnici stávat výraznou determinantou životního stylu především mladé a střední generace. Je tedy jevem, s nímž je třeba počítat v procesu uspokojování kulturních potřeb a zájmů lidí, i když zatím nelze fakticky doložit rozsah a intenzitu využívání motorových vozidel k dopravě za kulturními příležitostmi, např. do sídlišt s vyšším kulturně společenským vybavením.

Pro ilustraci uvádíme stav vlastnictví motorových vozidel v některých venkovských obcích, které byly zkoumány v souvislosti s již zmíněným průzkumem využívání vybraných kulturních domů v podmínkách vesnického osídlení. Ve Vilémovicích v okrese Havlíčkův Brod žije 204 obyvatel, osobní auto připadá na 27,5 domácnosti, motocykl na necelé 2 domácnosti; v Oudoleni ve stejném okrese, kde žije 548 obyvatel, připadá osobní auto na 12 domácností a motocykl na 1,3 domácnosti; v České Bělé rovněž v okrese Havlíčkův Brod, kde žije 839 obyvatel, připadá osobní auto na 7,6 domácností, motocykl na 2,1 domácnosti; ve Staré Huti v okrese Příbram, která má 1246 obyvatel, připadá osobní auto na 6,8 domácností a motocykl na necelých 5 domácností; v Prušánkách v okrese Hodonín žije 2206 obyvatel a osobní auto připadá na 42,9 domácností, motocykl na 1,5 domácnosti.

Československá vesnice prodělala v uplynulých letech celý komplex ekonomických, politických a kulturně ideologických přeměn, které zásadně změnily její sociální strukturu. Především je ve většině venkovských obcí charakteristické ubývání zemědělského obyvatelstva a narůstání převahy obyvatelstva nezemědělského, takže naše vesnice, stejně jako většina venkovských sídlišt v ostatních industriálních společnostech, se stala smíšenou průmyslově zemědělskou. Vzhledem k tomu, že není možno přesídlit všechno venkovské obyvatelstvo pracující ve městech do měst, vzniká rozpor mezi bydlištěm a pracovištěm, který má za následek nadměrnou dojížďku obyvatel venkova do zaměstnání.

Dojížďka do zaměstnání směřuje z venkovských obcí do měst. Podle šetření z r. 1961 denně dojíždí nebo dochází do zaměstnání více než dva milióny pracujících

s bydlištěm v jiném sídlišti, než je jejich pracoviště. Vzhledem k tomu, že uvedené šetření sledovalo dojíždku a vyjíždku podle velikosti měst od 5000 obyvatel (K o l e k t i v 1965), uvádí se pro dokreslení několik údajů z obcí, v nichž bylo provedeno šetření v souvislosti s rozbořem využívání kulturních domů. V České Bělé (okres Havlíčkův Brod) ze 454 zaměstnaných dojíždí za prací 222 pracujících, v Oudolení (okres Havlíčkův Brod) z 281 zaměstnaných 123, ve Vilémovicích (okres Havlíčkův Brod) ze 110 zaměstnaných 40, ze Staré Huti (okres Příbram) ze zaměstnaných 389, z Prušánek (okres Hodonín) z 1166 zaměstnaných 542 lidí.

Zabývám se touto problematikou proto, poněvadž se domnívám, že rozpor mezi bydlištěm a pracovištěm a z něho vyplývající nadměrná dojíždka mohou ovlivňovat obsah, rozsah i způsob uspokojování kulturních potřeb a zájmů lidí. Tato problematika nebyla doposud předmětem zkoumání, přesto však ukazuje se užitečným využít dosavadních empirických zkušeností a předběžně formulovat některé případy možných vztahů a ověřit je výzkumem.

Domnívám se, že je možno uvažovat o těchto vztazích:

- Dojíždění za prací do sídlišť s vyšší kulturní vybaveností může být v řadě případů spojováno i s uspokojováním některých kulturních potřeb a zájmů v těchto sídlištích, a to po skončení pracovní doby (v této souvislosti vzniká přirozeně i další problém, a to do jaké míry je provozní režim kulturních zařízení možno přizpůsobit tomuto potencionálnímu požadavku).
- Únavové jevy, které souvisejí s časným vstáváním, s dosavadní úrovní přepravy hromadnými prostředky, s charakterem práce samotné, kde jsou podle našeho názoru dojíždějící vystaveni většímu vypětí proto, že překonávají únavu z cesty. Dále únava související s nutnými pracemi v domácnosti a na záhumenku pravděpodobně značně ovlivňuje způsob uspokojování kulturních potřeb a zájmů a mimo jiné vytváří příznivé podmínky pro sledování pořadů televize a rozhlasu v domácím prostředí, které navíc zaručuje určitou míru pohodlí.
- Pravidelné a časté dojíždění do sídlišť s vyšší vybaveností, a to nejen za práci, umožnilo obyvatelstvu žijícímu na vesnici seznámit se bezprostředně se způsobem života lidí ve městech a s úrovní kulturních služeb. To vede k tomu, že úroveň městského způsobu života, který se do určité míry stává vzorem, se měří a posuzuje mimo jiné i úroveň kulturních služeb na vesnici; prostředí kulturních zařízení.
- Ani sama doba, kterou pracující stráví v dopravním prostředku na cestě do práce a zpět, není období, které by nějak výrazně přispívalo k rozvoji osobnosti dojíždějících.

Š i l h a n (1959) sledoval u 35 dojíždějících do předních brněnských závodů, jakým způsobem využívají cesty do práce na první směnu: 26,2 % času bylo věnováno spánku, 0,5 % čtení, 9,4 % času bylo věnováno hře v karty, 20,2 % času diskusi a 24,9 % času bylo stráveno čekáním na směnu.

Složitost ujasňování problémů souvisejících s vypracováním optimálního modelu sítě kulturních zařízení v podmínkách vesnického osídlení vyplývá mimo jiné právě jen z teoretického řešení těchto problémů, kdy se teoretické záměry nemohou ani v dílčích problémech opírat o důkladné znalosti, o výsledky experimentu nebo dokonce o zobecnění praxe v širším měřítku. Tento stav skrývá v sobě nebezpečí, že výsledky dosavadních úvah mohou přeceňovat nebo podceňovat některé momenty v pojetí celé problematiky (ekonomický, resortní, urbanistický, kulturní přístup), a tudíž jakákoli realizace těchto úvah v širokém záběru předchozího experimentálního ověření by mohla způsobit řadu kulturně politických a ekonomických komplikací.

Podle našeho názoru se tedy ukazuje nutným dále propracovávat koncepci optimálního modelu sítě kulturních zařízení v kontextu s řešením výstavby vesnice, a to jak teoreticky, tak terénním výzkumem a experimentálním ověřováním, a vytvářet tak objektivní předpoklady pro vědecké řízení této oblasti.

SOUHRN

Požaduje se vypracovat optimální síť kulturních zařízení na vesnici, čímž se rozumí stanovit pro každou velikostní kategorii sídlišť nezbytný rozsah činnosti a jí odpovídající velikost, koncepci stavebního programu a vybavení objektů kulturních zařízení. Postupná realizace tohoto modelu je jedním z momentů překonávání rozdílů mezi městem a vesnicí. Nejprve jsou uvedeny výsledky celostátního šetření stavu prostorů pro kulturní a společenský život na vesnici, dále je rozebírána koncepce kulturních služeb vůbec a uvedena jejich kategorizace pro podmínky vesnického osídlení a konečně jsou rozebírány problémy vzdálenosti a dopravy a jejich vliv na kulturní a společenský život vesnice.

Došlo dne 14. 2. 1966

Literatura

1. HROMÁDKA, M. - STUDENÝ, A.: Zásady koncepce optimální sítě kulturních zařízení v podmínkách vesnického osídlení. = In: Studijní práce Scénografického ústavu, 1966, 80 s. — 2. KOLEKTIV: Vývoj společnosti ČSSR v číslech. Praha, SEVT, 1965. — 3. KOLEKTIV: Investice a životní prostředí - studie výhledu. Praha, 1966. — 4. KONTRA, M.: Rozvoj služeb obyvatelstvu. Bratislava, 1963. — 5. PALLA a kol.: Návrh zásad koncepce osídlení. Brno, 1964. — 6. ŠILHAN, B.: Některé teoretické a praktické problémy meziměstské dojízdky do práce. = „Polit. ekonomie“, 1959, 10 : 888-907. — 7. ŠTVÁN, J. a kol.: Pravidla plánování a stavby sídlišť. Brno, 1964. — 8. TAUBER, J.: Vývojové směry v zemědělství a perspektivy čs. vesnice z hlediska sociologie. = „Soc. a hist. zemědělství“, 1, 1965a, 1 : 75-83. — 9. TAUBER, J.: Nový pohled na vyrovnávání vesnice s městem. = „Soc. a hist. zemědělství“, 1, 1965b, 2 : 45-50.

К некоторым вопросам оптимальной модели сети культурных учреждений
в условиях сельского заселения

Желательно разработать оптимальную сеть культурных учреждений на селе, под чем подразумевается определение для каждой размерной категории населенных пунктов неизбежного объема деятельности и соответствующим ей размера, концепции строительной программы и оснащения объектов культурных учреждений. Постепенная реализация такой модели является одним из моментов преодоления различий между городом и деревней. В начале приводятся результаты общегосударственного обследования состояния помещений и объектов для культурной и общественной жизни на селе, далее проанализирована концепция услуг в области культуры вообще и приведена их категоризация для условий сельского заселения и, наконец, рассматриваются проблемы расстояния и транспорта и их влияние на культурную и общественную жизнь села.

On Some Problems of an Optimum Model of a Network of Cultural Installations under the Conditions of Rural Settlement

It has been required that an optimum network of cultural installations should be worked out for rural communities, which means that it is necessary to determine, for every size class of settlements, the indispensable extent of activity and the

corresponding size, conception of building program, and the equipment of cultural constructions. The gradual realization of this model is one of the moments of an abolishing of differences between towns and rural settlements. The author first of all mentions the results obtained in a national investigation of the situation as regards rooms for the cultural and social life in rural communities, there is an investigation of the conception of cultural services as such and their classification for the conditions of rural settlement is given, and, finally, there is an investigation of the problems of distances and transport and of their influence on the cultural and social life in rural communities.

Adresa autora:

Milan Hromádka, prom. pedagog, ministerstvo školství a kultury, Praha 1, Kar-
melitská 7
